

ВАСИЛЬ КАПЛІНСЬКИЙ

orcid.org/0000-0003-0829-1079

vasuliukaplinskiy@gmail.com

доктор педагогічних наук,

професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця

АВТОРСЬКИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО

В статті розкривається зміст і особливості авторського інноваційного підходу до моделювання системи професійного становлення майбутнього вчителя в освітньо-виховному середовищі ЗВО.

Інноваційний характер моделі полягає у тому, що професійне становлення вчителя не може відбуватись у відриві від особистісного (дві діяльності в одній). Професійне становлення становлення розглядається як форма особистісного становлення, яке здійснюється через призму професійної діяльності.

Розроблена авторська модель системи професійного становлення майбутнього вчителя не лише забезпечує цілісне бачення цього процесу, але й сприяє переходу до конкретного плану дій щодо його проектування і реалізації на практиці.

Ключові слова: моделювання, професійне становлення майбутнього вчителя, система, підсистема, авторський інноваційний підхід.

VASYL KAPLINSKYI

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Associate Professor of the Chair of Pedagogy and Vocational Education

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostrozko Str. 32, Vinnitsia

AUTHOR'S APPROACH TO MODELING THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT SYSTEM OF THE FUTURE TEACHER IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The article reveals the content and features of the author's innovative approach to modeling the system of professional development of the future teacher in the educational environment of higher education institutions.

In accordance with the classical understanding of the system as a complex of interrelated elements, the author's definition of the system of professional development of a teacher is given as an ordered structural and functional integrity of interrelated components, the system-forming factor of which is the image of a professional teacher, which is an important valuable reference point for a student in the educational process. The role and place of subsystems of the system are defined and substantiated: 1) target (formation of a correct and complete idea about the future profession, its attractiveness, content, features); 2) theoretical and methodological (development of theoretical and methodological positions of the process of professional formation, factors and principles that determine its success); 3) cognitive-organizational, which regulates the substantive and procedural aspects of professional formation, ensures the formation of a basic theoretical basis and professionally significant practical experience by improving and modernizing the content of general pedagogical training and methods of its assimilation; 4) evaluative-resultative, which reflects reflective analysis, self-evaluation and self-correction of one's own experience, tracking the dynamics of the professional development of each student during their studies on the basis of appropriate diagnostic procedures.

The innovative character of the model lies in the fact that the professional development of a teacher cannot take place in isolation from personal development (two activities in one). Professional development is considered as a form of personal development, which is carried out through the prism of professional activity.

The developed author's model of the professional development system of the future teacher not only provides a holistic vision of this process, but also contributes to the transition to a specific action plan regarding its design and implementation in practice.

Key words: modeling, professional development of the future teacher, system, subsystems, author's innovative approach.

В освітньо-виховному середовищі сучасних закладів вищої освіти (ЗВО) співіснує дві стратегії організації педагогічного процесу: традиційна та інноваційна. Традиційна може забезпечувати успішні результати, якщо вона не «застигає в стереотипі», а постійно оновлюється та вдосконалюється. Інноваційна форма проявляється в особливих способах діяльності викладачів, що виходять за рамки традиційних, оскільки інновації передбачають зміни та оновлення. Авторська модель може поєднувати в собі традиційне та інноваційне і проявляти себе у створенні нового або

приспосовування вже відомого до нових умов. Розглядаючи це важливе питання в контексті динаміки сучасного розвитку суспільства, слід особливу увагу акцентувати на тому, що викладач, який не опирається на кращі традиції або ігнорує в своїй діяльності інноваційний чинник, не лише відстає від суспільних процесів, а й формує відповідні комплекси в студентів.

Ознайомившись з науковим доробком відомих учених та їх послідовників, в якому здійснено аналіз інноваційних підходів у педагогіці (І. Бех, М. Бургін, І. Дичківська, О. Пехота, І. Підласий, Г. Селевко та ін.), зауважимо, що інновації не є і не можуть бути самоціллю. Вони лише тоді доцільні, коли забезпечують якість навчання та виховання. Опіраючись на кращі традиції в організації педагогічного процесу у вищій школі та інноваційні ідеї, ми розробили модель системи професійного становлення майбутнього вчителя в освітньо-виховному середовищі ЗВО.

Мета статті полягає в ознайомленні з авторським підходом до моделювання системи професійного становлення майбутнього вчителя в освітньо-виховному середовищі ЗВО та аналізі її підсистем.

Науковці здебільшого визначають систему як виокремлену на основі певних ознак і упорядковану єдність взаємопов'язаних елементів, об'єднаних загальною метою функціонування, у взаємодії з оточенням як цілісне явище. В цьому контексті С. Сисоева акцентує увагу на закономірних стійких зв'язках між складовими системи, які відображають «просторове та часове розміщення компонентів і характер їхньої взаємодії [4, с. 46].

Р. Акофф і Ф. Емері системою вважають множину взаємозалежних елементів, кожний з яких пов'язаний прямо чи опосередковано з будь-яким іншим елементом, акцентуючи на тому, що система може бути частиною більшої системи і її не можна розкласти на незалежні підсистеми.

Співставляючи точки зору різних науковців, помічаємо, що спільним у трактуванні сутності поняття «система» є сукупність взаємозалежних елементів, за яких поведінка окремого впливає на поведінку цілого, а поведінка цілого на поведінку кожного з них. Це є суттєвим, адже формування окремого складового компоненту системи професійного становлення фахівця неможливе без впливу на систему в цілому. Серед ознак системи найбільш суттєвими є: цілісність, організованість, цілеспрямованість, динамічність, керованість, мобільність, стійкість, інтенсивність, координованість, альтернативність (здатність до зміни траєкторії розвитку) тощо.

Відповідно до класичного розуміння системи як комплексу взаємопов'язаних елементів (Л. фон Бергаланфі, Р. Акофф, Ф. Емері та ін.) ми визначаємо систему професійного становлення вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки як упорядковану структурно-функціональну цілісність взаємопов'язаних компонентів, системоутворюючим чинником якої виступає образ педагога-професіонала, що є важливим ціннісним орієнтиром студента в освітньому процесі, спрямованому на формування загальнопедагогічної компетентності як основи професіоналізму. Її підсистемами нами визначені такі: 1) цільова (формування правильного і повного уявлення про майбутню професію, її привабливість, зміст, особливості; орієнтація на оволодіння професійною діяльністю; актуалізація потреби в досягненні результату, професійному рості і самовдосконаленні; 2) теоретико-методологічна (вироблення теоретико-методологічних позицій процесу професійного становлення, чинників та принципів, що визначають його успішність; виявлення педагогічних ресурсів для забезпечення успішних функціональних зв'язків і відносин в системі «викладач – студент» з метою продуктивного педагогічного супроводу студентів на шляху до професіоналізму та стимулювання їхнього прагнення до ідеалу педагога-професіонала; 3) когнітивно-організаційна підсистема регламентує змістовий і процесуальний аспекти професійного становлення, забезпечує формування базисної теоретичної основи та професійно-значущого практичного досвіду шляхом удосконалення і модернізації змісту загальнопедагогічної підготовки та способів його засвоєння; пошуку нових ефективних шляхів реалізації освітньо-розвивального і виховного потенціалу традиційних форм організації освітньої діяльності майбутніх учителів (лекцій, практичних, лабораторних занять, самостійної роботи) та наповнення їх різноманітними інноваційними методами, прийомами і засобами; створення в освітньому середовищі педагогічного університету умов для присвоєння ідеальних моделей професійної діяльності і поведінки та їх реалізації під час різних видів педагогічних практик; 4) оцінювально-результативна відображає рефлексивний аналіз, самооцінку і самокорекцію власного досвіду, відслідковування динаміки професійного становлення кожного студента впродовж навчання на основі відповідних діагностичних процедур; аналіз ефективності системи в цілому, показником якого є динаміка рівнів сформованості загальнопедагогічної компетентності.

Метою моделювання системи є вибір найкращого варіанту її майбутнього еталонного стану, який міг би забезпечити високий ступінь становлення педагога як професіонала, його рух до найвищого рівня професіоналізму. Значення моделі в тому, що вона забезпечує не лише програмування діяльності студентів, спрямованої на їх професійне становлення, а й діяльності викладача щодо організації та реалізації цього процесу. Головний принцип проектування такої моделі – віддзеркалення в ній кращого вітчизняного і зарубіжного досвіду, власного педагогічного

досвіду та підпорядкування його змістових характеристик стратегічним цілям забезпечення результативності та якості професійного становлення майбутнього вчителя.

Модель (лат. *modulus* – міра, зразок) у її класичному розумінні є штучно створеним об'єктом у вигляді схеми, знакових форм або формул, що відтворює в більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між елементами системи. Цінність і цілісність моделі забезпечується єдністю її структурних (мети, змісту процесу, результату) і функціональних (етапів, критеріїв, рівнів сформованості) компонентів; точністю і повнотою системних характеристик; чіткістю і лаконічністю з достатнім ступенем деталізації; легкістю і доступністю у використанні.

Отже, моделювання забезпечує вибір оптимальних способів вирішення проблеми, передбачає динаміку розвитку досліджуваних властивостей, зміну (відповідно до зміни об'єкта) способів педагогічного впливу, дає змогу аналізувати не лише перебіг освітнього процесу, його розвиток, а й умови, в яких він відбувається; допомагає виявляти причинно-наслідкові зв'язки й уточнювати чинники, прогнозувати наслідки впровадження інновацій; сприяє переходу до конкретного плану дій щодо реалізації моделі на практиці. Відтак моделювання є одним із ключових методів, що застосовуються для пошуку шляхів удосконалення процесу навчання на основі педагогічного проектування.

Модель системи професійного становлення вчителя будувалась нами за ланцюговою схемою: стратегічні цілі → соціально й особистісно значущі сутнісні характеристики змісту педагогічних дисциплін у різних вимірах → переведення бажаних ідеальних уявлень про результати професійного становлення в площину реальних цільових і технологічно-методичних проектів його практичного забезпечення.

Науковими орієнтирами створення структурно-функціональної моделі системи професійного становлення майбутнього вчителя, взаємодія складових компонентів якої забезпечувала б її цілісність та функціонування, стали дослідження аналогічної проблеми сучасними вітчизняними науковцями.

Безперечним у їхніх дослідженнях є те, що професійне становлення майбутнього вчителя відбувається на основі вивчення гуманітарних, фахових та психолого-педагогічних дисциплін, однак нами було визнано домінантними дисципліни педагогічного циклу, оскільки досліджувалось становлення педагога в процесі загальнопедагогічної підготовки. Тому запропонована нами модель, загалом зберігаючи формальні ознаки описаних вище моделей, суттєво відрізняється від них своїм змістовим наповненням, оскільки загальнопедагогічна підготовка на відміну від фахової має свою специфіку.

Інша особливість створеної нами моделі обумовлюється тим, що професійне становлення вчителя не може відбуватись у відриві від особистісного (дві діяльності в одній). Ми розглядаємо професійне становлення як форму особистісного становлення, яке здійснюється через призму професійної діяльності. Важливо передбачити не лише набуття загальнопедагогічних компетентностей, а й паралельне самовдосконалення особистості, яке є важливою умовою забезпечення успішності власне професійного становлення, а саме: від формування ставлення до професії та емоційно-особистісного залучення до неї на стартовому етапі, накопичення теоретичного і практичного досвіду здійснення професійної діяльності на проміжних етапах і набуття через постійне професійне самовдосконалення високого рівня компетентності та майстерності на завершальному етапі.

У процесі професійного становлення відбуваються поетапні зміни в структурі особистості: від студента, учителя-виконавця з домінуванням алгоритмічних дій до вчителя творця; від відтворення і застосування знань в типових ситуаціях до аналізу, критичної оцінки і розв'язання нових (нестандартних) ситуацій; від наслідування кращих зразків до творчості.

У технологічному вимірі найбільш оптимальними підходами для розробки нашої моделі, згідно «Стратегії розвитку педагогічної освіти в Україні», є цілісний і критеріальний. «Перший має потенціал для досягнення якісної повноти моделі, націлює на формулювання кожної її характеристики як певної цілісності й забезпечення всієї їх сукупності, стоїть «на сторожі» адекватності передбачених нею цілей, змісту, технологій і методик. Другий є своєрідним мірилом не тільки оцінки якості цього модельного продукту, але й носієм регулятивів його побудови» [5, с. 10].

Провідні характеристики моделі, які одночасно служать критеріями її оцінки – це, по-перше, сутнісні характеристики змісту загальнопедагогічної підготовки в ціннісно-регулятивному аспекті; по-друге, цілісність і системність змісту загальнопедагогічних дисциплін на бакалаврському рівні освіти, взаємозв'язок та взаємозалежність між ними (процесуально-регулятивний аспект змісту); по-третє, технології і методики оволодіння студентами загальнопедагогічними компетентностями; по-четверте, технології семестрового контролю, державної атестації та управління системою професійного становлення майбутніх учителів.

Загальнофілософськими й загальнонауковими методологічними орієнтирами дослідження професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки в умовах

університетської освіти, окрім названих вище цілісного і критеріального, стали наступні наукові підходи: особистісний; діяльнісний; системний; полісуб'єктний або діалогічний; акмеологічний; компетентнісний; аксіологічний; культурологічний; синергетичний; інтегративний. Названі підходи стали методологічною основою для створення системи професійного становлення майбутнього вчителя.

Зауважимо, що при моделюванні системи визначальним був системний підхід у поєднанні з синергетичним з його відкритістю, доступністю і багатоваріантністю для створення системи інформаційно-технологічного забезпечення підготовки майбутніх вчителів в університеті; а також з діяльнісним, відповідно до якого професійне становлення відбувається в різних видах діяльності (пізнавальній, прогностичній, комунікативній, дослідницькій, організаторській, аналітичній) та з особистісно-орієнтованим (розвиток студента як особистості з врахуванням його індивідуальних особливостей та активності), що реалізується на гуманістично-демократичних засадах і передбачає взаємний обмін особистісними властивостями і досвідом викладача та студента.

На основі системного і діяльнісного підходів нами було виділено структурні елементи моделі системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки (блоки, компоненти, внутрішні та зовнішні зв'язки), виявлено загальні властивості та якісні характеристики включених у неї окремих елементів: мети і завдань; змісту педагогічної освіти; методів і форм навчання; форм, методів і засобів контролю в їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

В моделі знайшла своє відображення структурно-функціональна взаємодія організаційно-педагогічних умов, факторів, етапів, критеріїв і показників сформованості загальнопедагогічної компетентності студентів як результату їхнього професійного становлення.

Побудова структурно-функціональної моделі системи професійного становлення майбутніх педагогів дозволила здійснити наукове обґрунтування принципів моделювання змістової та процесуальної складових цього процесу; розробити діагностичні методики з метою визначення рівня професійного становлення; передбачити визначення педагогічних умов, що забезпечують ефективну реалізацію професійного становлення та здійснити їх детальне обґрунтування. Окремо зауважимо, що при моделюванні системи ми виходили із загальної структури педагогічної діяльності, яка включає такі компоненти: цільовий, змістовий, процесуальний, результативний.

Оскільки професійне становлення майбутнього педагога базується на відповідних теоретичних позиціях та має практичну складову, вони знайшли своє відображення в концептуальному та практичному блоках моделі. Беручи до уваги те, що професійне становлення відбувається, перш за все, в освітньому процесі, важливо спиратись на основні його функції, а саме: гносеологічну, пов'язану з процесом оволодіння студентами основами спеціальних та загальнопедагогічних знань, засвоєння традиційних та інноваційних технологій навчання; гуманістичну, спрямовану на формування цінностей, важливих у професійній діяльності вчителя, та усвідомлення своєї значущості в суспільстві як педагога-професіонала; операційно-діяльнісну, що проявляється в процедурному, технологічному забезпеченні навчально-виховного процесу і впливає на проектування змісту, форм, способів практичної діяльності, вибору оптимальних способів розв'язання проблемно-педагогічних ситуацій; аналітичну, спрямовану на осмислення і аналіз суб'єктами навчального процесу своєї діяльності, здійснення самооцінки, виявлення та виправлення помилок, створення умов для розвитку рефлексії.

Отже, основними елементами розробленої нами моделі системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загально педагогічної підготовки є: 1) мета професійного становлення, яка полягає у формуванні загальнопедагогічної компетентності студента, що забезпечує успішність професійної діяльності; завдання, спрямовані на досягнення мети; 2) методологічні основи побудови освітнього процесу у ЗВО, які забезпечують його спрямованість на формування загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення; 3) зміст загальнопедагогічної підготовки та принципи, що визначають ефективність процесу професійного становлення; 4) структура загальнопедагогічної компетентності з її мотиваційним, гностичним, діяльнісним та рефлексивним складниками; 5) сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і прийомів, необхідних для організованого і цілеспрямованого зовнішнього впливу на мотиваційно-ціннісну, вольову і поведінкову сфери особистості з метою подальшого професійного самовиховання та самовдосконалення як важливого чинника професійного становлення; 6) організаційно-педагогічні умови, що забезпечують результативність професійного становлення майбутнього педагога: зміцнення мотиваційної основи особистості шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента; інтегрування теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки шляхом залучення студентів до аналізу професійно-педагогічних відеофрагментів; збагачення творчого потенціалу майбутнього вчителя як важливої складової його професійного становлення засобами аналізу та розв'язання проблемно-педагогічних ситуацій; реалізація освітньо-виховних можливостей позааудиторної роботи в контексті професійно-особистісного становлення студентів; стимулювання майбутніх педагогів до особистісно-професійного самовиховання в процесі вивчення педагогічних дисциплін (детальну характеристику

названих організаційно-педагогічних умов буде подано у наступному розділі дослідження); 7) етапи професійного становлення в процесі загальнопедагогічної підготовки (професійно-орієнтувальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний); 8) діагностична складова, що включає критерії, показники загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення та рівні їх сформованості.

Розглянемо компонентний склад структурно-функціональної моделі системи і дамо йому стислу характеристику. Визначальним структурним компонентом системи виступає цільовий, якому підпорядковані всі інші і який відіграє роль системотвірного чинника. Характер і зміст мети, що характеризується чіткою визначеністю, систематизуючим значенням, організаційним зарядом, досяжністю, обумовлює реальність та ефективність стратегії професійного становлення майбутнього вчителя.

Означену мету конкретизовано завданнями, комплексне розв'язання котрих сприяє її ефективній реалізації в таких напрямках: формування в студентів відповідної установки на професійне становлення; оволодіння ними знаннями щодо професійного становлення та загальнопедагогічними знаннями; набуття творчого досвіду професійної діяльності тощо.

Мета визначає інший важливий компонент системи, базисну категорію освітнього процесу – зміст (комплекс знань, практичних умінь і навичок), головними ознаками якого є: відповідність вимогам сьогодення і перспективам майбутнього, системність, потреба в своєчасному прогресивному оновленні і вдосконаленні. Опанування змісту загальнопедагогічної підготовки передбачає, перш за все, оволодіння знаннями як ресурсною базою професійного становлення, необхідними для здійснення професійної діяльності, для розуміння всієї сукупності її завдань, функцій, професійних проблем та шляхів їх практичного вирішення. Ці знання мають бути реально діючими і орієнтованими на практику, тобто стати таким потенціалом, який студент вміє використовувати та реалізувати. А це відбувається лише на основі гнучкого, діалектичного, стратегічного і конструктивного професійного мислення (здатності оперувати знанням, синтезувати їх, пристосовувати до змінених умов діяльності).

Комплекс форм, засобів, методів і прийомів навчання є наступною складовою системи. Ефект професійного становлення досягається органічним поєднанням і комбінацією лекційного методу з обговорення пізнавальних проблем у групі (кейс-стаді), обміном педагогічними ідеями, знаннями та досвідом у навчальних дискусіях і ділових іграх, аналізом проблемно-педагогічних ситуацій та професійно-педагогічних відеофрагментів, візуалізованої інформації (схем, рисунків, формул тощо), роботою з комп'ютерною навчальною програмою, консультаційно-оціночними тестами. Особлива роль належить методам проблемного навчання, оскільки вони, включаючи майбутнього педагога в самостійний пошук знань, за відповідного комунікативного забезпечення формують досвід пошуково-творчої діяльності і виводять студента на найвищий (творчий) рівень професійного становлення.

Майбутній вчитель – це не лише викладач певної дисципліни, а й організатор, наставник і майстер педагогічного впливу, тому процес професійного становлення є неповноцінним без оволодіння методами та прийомами виховного впливу. Вони виступають не лише метою, а й засобом цього процесу. І хоча відносяться до сфери виховання як окремої області науково-педагогічних досліджень і мають свою специфіку, без опори на них успішне професійне становлення майбутнього педагога неможливе. Тому в розробленій нами системі їм також відводилось значне місце, зокрема методам переконування, педагогічно-доцільної самопрезентації, спеціально створеним ситуаціям, заохоченню. Важлива роль в системі професійного становлення належить прийомам навчання і виховання як підсилювачам дії методів.

Упровадження загальної концепції системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки передбачає поетапну реалізацію структурно-функціональної моделі. Погоджуємось з тим, що необхідно враховувати безпосередній діалектичний взаємозв'язок професійного становлення з етапами педагогічної діяльності, які являють собою багатокomпонентну послідовну структуру, що включає: мотиваційно-установчий етап, етап формування первинних навичок й умінь, етап формування професійної компетентності й перетворюючо-практичний етап.

Визначення етапів професійного становлення відбувалось на основі аналізу наукових праць і дисертаційних досліджень з цієї проблематики. У цілому періоди професійного становлення майбутнього вчителя, які виділяють учені, можна узагальнити до трьох взаємопов'язаних етапів, перший з яких характеризується адаптацією, присвоєнням особистістю цінностей професійної діяльності, формуванням психологічної готовності до неї і орієнтацією на професійне становлення; другий – включення в діяльність, перетворення особистості на основі засвоєних теоретичних основ, практичного досвіду, цінностей педагогічної професії і формування образу педагога-професіонала; третій – професійне самовдосконалення. На першому етапі на основі виникнення внутрішніх мотивів, системи знань формується професійно-педагогічна орієнтація студентів. Другий етап пов'язаний з опануванням фундаментальної основи професійного становлення. Ціль третього етапу

– організація діяльності з професійного самовдосконалення. Слід зауважити, що поділ на етапи є умовним. Для кожного з них характерні певні домінуючі положення, які відповідають назві етапу, проте деякі характеристики, що відображають мотиваційний, гностичний, діяльнісний і рефлексивний аспекти професійного становлення, в певній мірі проявляються на кожному.

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури, узагальнення результатів останніх дисертаційних досліджень професійного становлення та професійного розвитку майбутнього педагога, багаторічного власного досвіду нами виокремлено три послідовних етапи цього процесу.

Дослідження професійного становлення свідчать, що студент, набуваючи статусу майбутнього фахівця, завжди проходить етап адаптації і лише потім стає на шлях професійного розвитку, який обумовлюється накопиченням знань, набуттям базових умінь та навичок. Тому перший етап ми назвали професійно-орієнтувальним. Це період усвідомлення важливості професійного становлення, його осмислення, внутрішнього прийняття. Його ціль і характеристики: орієнтація у професії, в її базовому професійно-понятійному середовищі; ціннісне усвідомлення необхідності цілеспрямованого становлення як професіонала; налагодження в новій соціальній ролі студента позитивних взаємовідносин з однокурсниками та викладачами; професійно-особистісне самовизначення своїх можливостей; становлення психологічної готовності до професійної діяльності; пристосування індивідуальних можливостей і свого потенціалу до вимог професії; самообілізація.

Щодо розв'язання завдань професійно-орієнтувального періоду оптимальними є аналіз мотиваційних професійно-педагогічних відеороликів; презентація книг, популярних статей, телепередач, інтернетних ресурсів педагогічного спрямування; бесіди про важливість професійного становлення і роль в цьому процесі загальнопедагогічних знань, умінь і навичок; зустрічі з учителями-майстрами своєї справи; відвідування факультетських і загальноуніверситетського конкурсів педагогічної майстерності; перегляд і аналіз відеозаписів кращих уроків і виховних заходів переможців конкурсів «Вчитель року», фрагментів конкурсів педагогічної майстерності різних років, кращих індивідуальних творчих проєктів студентів дидактичного і виховного спрямування, фрагментів художніх фільмів про школу; виконання індивідуальних завдань з пошуку тематичних матеріалів публікацій, відеофрагментів, педагогічних ситуацій тощо. Зауважимо, що на цьому етапі студенти знаходяться в рівних умовах, оскільки його мета полягає в активному ознайомленні з різними напрямками та аспектами професійної діяльності вчителя і мотивованій орієнтованості на процес професійного становлення.

Другий етап – процесуально-діяльнісний, мета якого – занурення в сферу професійної діяльності на основі інтегрування теоретичної та практичної складових професійної підготовки. Це системоутворювальний період набуття базисної теоретичної основи та практичного досвіду професійного становлення. Його завдання – формування динамічної системи психолого-педагогічних знань та умінь як фундаменту професіоналізації; оволодіння комунікативними, інтелектуальними вміннями та індивідуально-психологічними якостями, важливими для майбутньої професійної діяльності; закріплення бажання бути вчителем, що забезпечувалось на професійно-орієнтувальному етапі; досягнення гармонізації всіх ресурсних складових професійного становлення і спрямування їх у русло інтелектуально-пізнавальної активності.

Третій етап – рефлексивно-коригувальний, мета якого – спрямованість студентів на самоаналіз, самооцінку і самокорекцію. Значну роль у цей період відіграють заняття з курсу «Основи педагогічної майстерності». На цьому етапі відбувається рефлексивне усвідомлення майбутніми вчителями своїх ресурсних можливостей щодо професійного зростання, зокрема в процесі участі в позааудиторних заходах професійно-педагогічного спрямування, в конкурсах педагогічної майстерності, різних активних формах саморозвитку і самовдосконалення, а також рефлексивний аналіз власного досвіду. Студент більше, ніж на попередніх етапах, виступає суб'єктом власного розвитку, максимально реалізуючи творчий потенціал, регулює й коригує процес професійного становлення.

Висновок. Авторський інноваційний підхід до моделювання системи професійного становлення майбутнього вчителя в освітньо-виховному середовищі ЗВО передбачав наступну логіку: від формування ставлення до професії та емоційно-особистісного залучення до неї на стартовому етапі, накопичення теоретичного і практичного досвіду здійснення професійної діяльності на проміжних етапах і набуття через постійне професійне самовдосконалення високого рівня компетентності та майстерності на завершальному етапі.

Як підсумок зазначимо, що розроблена нами система професійного становлення майбутнього вчителя під час загальнопедагогічної підготовки не лише забезпечує цілісне бачення цього процесу, але й сприяє переходу до конкретного плану дій щодо його проєктування і реалізації на практиці, передбачає активне втручання в хід професійного становлення з метою його корекції.

Література

1. Каплінський В. В. Застосування інноваційних педагогічних технологій при викладанні дисциплін педагогічного циклу (з власного досвіду роботи). *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія*. Вип. 41. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2014. С. 32–38.
2. Каплінський В. В. Лекція у вищому навчальному закладі: за і проти. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія*. Вип. 43. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2015. С. 50–59.
3. Каплінський В. В. Реалізація виховного потенціалу змісту педагогічних дисциплін. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія*. Вип. 10. Вінниця, 2004. С. 131–135.
4. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження. К.: Вид. Дім «ЕКМО», 2010. 362 с.
5. Стратегія розвитку педагогічної освіти в Україні: концептуальні положення / за наук. ред. член-кор. НАПН України Л. Б. Лук'янової. Київ: ТОВ «ДКС-Центр», 2016. 43 с.

References

1. Kaplinskyi V. V. Zastosuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii pry vykladanni dystsyplin pedahohichnoho tsyклу (z vlasnoho dosvidu roboty) [Application of innovative pedagogical technologies in teaching disciplines of the pedagogical cycle (from personal experience)]. *Naukovi zapysky VDPU im. M. Kotsiubynskoho. Ser.: Pedahohika i psykhohohiia*. Vyp. 41. Vinnytsia: TOV Nilan LTD, 2014. P. 32–38.
2. Kaplinskyi V. V. Lektsiia u vyshchomu navchalnomu zakladi: za i proty [Lecture in a higher educational institution: pros and cons]. *Naukovi zapysky VDPU im. M. Kotsiubynskoho. Ser.: Pedahohika i psykhohohiia*. Vyp. 43. Vinnytsia: TOV Nilan LTD, 2015. P. 50–59.
3. Kaplinskyi V. V. Realizatsiia vykhovnoho potentsialu zmistu pedahohichnykh dystsyplin [Realization of the educational potential of the content of pedagogical disciplines]. *Naukovi zapysky VDPU im. M. Kotsiubynskoho. Ser.: pedahohika i psykhohohiia*. Vyp. 10. Vinnytsia, 2004. P. 131–135.
4. Sysoieva S. O., Sokolova I. V. Problemy neperervnoi profesiinoi osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia [Problems of continuous professional education: thesaurus of scientific research]. K.: Vyd. Dim «EKMO», 2010. 362 p.
5. Stratehiia rozvytku pedahohichnoi osvity v Ukraini: kontseptualni polozhennia [Strategy for the development of pedagogical education in Ukraine: conceptual provisions] / za nauk. red. chlen-kor. NAPN Ukrainy L. B. Lukianovoi. Kyiv: TOV «DKS-Tsentr», 2016. 43 p.

УДК 378.016:811.111

DOI 10.31652/2415-7872-2022-72-59-67

ВАЛЕНТИНА МАЛИК

orcid.org/0000-0002-3291-4347

valentyana51malyk@gmail.com

викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницький національний аграрний університет
вул. Сонячна, 3, м. Вінниця

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗВО

У статті доведено, що культура, як соціальний інститут, визначає цінності та норми поведінки людей у конкретній системі суспільних відносин, забезпечуючи їхнє регулювання і стабільність суспільства. Показано, що, незважаючи на всю різноманітність визначень досліджуваного поняття, науковці схильні вважати особистість суб'єктом культури, що зберігає, поширює і творить культурні цінності. Культура є багатограним поняттям, що дотичне до всіх сфер життєдіяльності людини. Під культурою прийнято розуміти соціально-прогресивну, творчу діяльність людства в усіх сферах буття та свідомості. Було охарактеризовано такі поняття як «комунікативна культура» і «культура», що знаходяться в стані постійної взаємодії. Формування культури комунікативної поведінки особистості як більш особливий процес включає навчання специфічним культурним вмінням. Передбачається, що сукупний соціокультурний досвід позначає вищу культуру особистості, певну ступінь зрілості і самостійності, що дозволяє людині тривалий час знаходитися в соціально-культурній взаємодії. Введення критерію комунікативної культури було пов'язано із з'ясуванням того факту, що саме щоденна комунікація має великий вплив на формування особистості. Зважаючи на зазначені аргументи, було доведено, що комунікативна культура є проявом загальної культури людини, а конкретніше – його професійної культури. Комунікативна культура майбутніх фахівців аграрних спеціальностей є необхідною умовою ефективного здійснення їх професійної діяльності. До елементів комунікативної культури студентів були віднесені: наявність установки на реалізацію власних здібностей в освітньо-виховному процесі; ступінь готовності до співпраці з колегами; ступінь готовності до співпраці з громадськістю; мовна культура. Доведено, що формування комунікативної культури майбутніх фахівців є одним із провідних завдань сучасної науки, яке варто досліджувати в контексті міжособистісної взаємодії, культури спілкування та поведінки особистості.

Ключові слова: культура, комунікативна культура, соціокультурний досвід, професійне спілкування, освітньо-виховний процес, саморозвиток, самовизначення.